

NEKOLIKO EPIGRAFSKIH CRTICA IZ DALMACIJE

ANAMARIJA KURILIĆ

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

akurilic@unizd.hr

UDK: 003.071(398)“652“

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 3. 5. 2021.

Prihvaćen za tisak: 20. 9. 2021.

U radu se obrađuju dva epigrafska spomenika, od kojih je jedan manji ulomak rimskoga krovnog crijepa (*tegula*) s pečatom, a drugi je rimski nadgrobni spomenik zabilježen na katastarskoj karti iz 18. stoljeća (Državni arhiv u Zadru, Mape Grimani). Ulomak tegule slučajan je nalaz s otočića Lavse u Kornatima. Nadgrobni spomenik zabilježen je u sjeverozapadnom dijelu tadašnjih Ivoševaca i najvjerojatnije je pripadao jednoj od nekropola rimskoga vojnog logora Burnum.

Također, iznesena su i neka zapažanja o jako oštećenom rimskom natpisu iskorištenom kao građevni kamen na položaju Gospa od Tarca, za koji se smatra da je mogao biti zavjetni (ili zavjetno-građevni) spomenik nekog augustala.

KLJUČNE RIJEČI:

Burnum, instrumentum domesticum, kornatsko otočje, latinska epigrafija, Lavsa, Mape Grimani, portretna stela, rimska antroponimija, rimska Dalmacija, tegula s pečatom, Ti. Claudii Pansiana

1. Uvod

Velika mi je čast i zadovoljstvo ovim skromnim radom uveličati obilježavanje 75. rođendana prof. dr. sc. Vladimira Skračića. Naši su se znanstveni interesi ispreplitali prije svega u onomastičkim temama, ali i u općim lingvističkim. Svaki razgovor s njime bio je prilika unaprijediti moja znanja u tim znanstvenim područjima, na čemu mu se i ovom prilikom zahvaljujem, kao i na trajnom prijateljstvu koje nas veže.

Kornati su njegovo stalno utočište i izuzetno mi je zadovoljstvo što ovom prilikom mogu predstaviti jedan epigrafski spomenik upravo s tog otočja. Ujedno koristim priliku objaviti i jedan nadgrobni spomenik s područja rimskoga vojnog logora u Burnumu (Ivoševci kod Kistanja) o kojemu jedine podatke čuva prikaz na katastarskoj karti u Državnom arhivu u Zadru. Spomenik je danas izgubljen, tako da će većina analize spomenika pripadati tekstu, i to ponajviše proučavanju imena i imenskih obrazaca na njemu spomenutih osoba.

2. ULOMAK TEGULE S PEČATOM S OTOČIĆA LAVSA U KORNATIMA

Novija arheološka istraživanja na Kornatu i njegovom otočju unaprijedila su naše spoznaje o tom izuzetno važnom otoku na dužjadranskom plovnom putu.¹ Osim izuzetno upečatljivih ostataka kasnoantičke (ranobizantske) utvrde Turete i pripadajuće crkve u njenom podnožju (crkva sv. Marije, odnosno Gospe od Tarca), na otoku Kornatu i njegovom otočju bilježe se drugi antički arheološki ostatci. Sustavna su arheološka istraživanja, međutim, rijetka i usredotočena na spomenutu utvrdu i crkvu. Tijekom istraživanja na području crkve Gospe od Tarca pronađeni su i rimski carskodobni ostatci, na osnovi čega se pretpostavlja da se na tom položaju – ili u njegovoj neposrednoj blizini – mogao nalaziti rimski rezidencijalno-gospodarski posjed (*villa rustica*) (Zornija i Mengušić 2015: 50; Radić Rossi i Fabijanić 2013: 81–82). Pretpostavlja se da su na otoku Kornatu mogla postojati još dva takva posjeda: jedan u uvali Šipnate, a drugi u unutrašnjosti otoka, na položaju Zlatarica (u Trtuši), iako se i na nekim drugim otočnim lokacijama, kao npr. Pod Selo pod Pedinkom, uvala Lučica, Knježak, Pod Selo

¹ Najpotpuniji recentni pregled spoznaja o rezultatima arheoloških istraživanja kornatskog otočja nalazi se kod Radić Rossi i Fabijanić (2013); za novije nalaze v. i Zornija i Mengušić (2015); usp. i Radić Rossi i Fabijanić (2017). Sjevernije od otoka Kornata nalaze se ostatci većega antičkog i kasnoantičkog kompleksa koji se prostirao u Maloj Proversu (na Dugom otoku) i Katini (otočiću između Dugog otoka i Kornata), za koji v. Radić Rossi i Fabijanić (2013: 77–78) gdje je navedena i starija literatura.

kod Trtuše, Poljica, Sedlasti Bok i Njivica, Koromašnja² i uvala Opat, spominju rimski ostaci od kojih većina još nije znanstveno vrednovana (Radić Rossi i Fabijanić 2013: 79–82, v. i ondje, sl. 1 na str. 69). Ostatci iz Lučice lako bi mogli pripadati objektu čije se postojanje pretpostavlja kod crkve Gospe od Tarca jer je među njima vrlo mala udaljenost od oko 1 km zračne linije.

Još jedan rimski rezidencijalno-gospodarski posjed – u sastavu kojega su se možda nalazile i solane – locira se u uvalu Lavsa na istoimenom otočiću smještenom malo zapadnije od južnog kraka otoka Kornata, nasuprot kornatskog položaja Sedlasti Bok. U uvali Lavsa se, i na kopnu i pod morem, pronalazi veliko mnoštvo antičkih pokretnih nalaza, a pod morem i više zidova, koji se svi prema trenutno dostupnim podatcima mogu datirati u 1. – 2. st. po Kristu (Radić Rossi i Fabijanić 2013: 79–80, sl. 10).³ Možda bi ostatci u Lavsi mogli biti dio “veće funkcionalne cjeline” koja uključuje i ostatke na Kornatu (Sedlasti Bok i Njivica) (Skračić i Jurić 2013: 237).

Upravo je na Lavsi, na mikrolokaciji zvanoj Bobarica, prilikom boravka na otoku prije kojih pet godina naš slavljenik pronašao manji ulomak rimskoga keramičkog crijepta (*tegula*) s ostacima radioničkog pečata.⁴ Riječ je o vrlo malenom ulomku (sl. 1a-b) od crvenkaste fino pročišćene gline, čije najveće sačuvane dimenzije iznose 6 cm (visina) x 4,7 cm (širina) x 2,8 cm (debljina). Sve strane su mu odlomljene, osim prednje. Na njoj je sačuvan dio pravokutne udubljene kartuše visoke 2,8 cm i ostatci dvaju, odnosno triju slova u plitkom reljefu (visina slova D iznosi 2 cm):

—]DP[—.

Slovo D nagnuto je udesno i lijevo od njega, na samom mjestu loma, uočava se ostatak gornjeg dijela još jednog slova. S obzirom na poznate analogije nema sumnje da se radilo o slovu V koje je bilo u ligaturi sa slovom D, zbog čega je ono i tako nagnuto.

² Koromašnja, položaj na krajnjem jugu otoka, na suvremenim je topografskim kartama imenovan Koromačna (v. novu topografsku kartu u mjerilu 1 : 25.000 na <https://geoportal.dgu.hr/>).

³ Zahvaljujem anonimnom recenzentu koji je upozorio na činjenicu da sačuvani ostatci solane u Lavsi (uključujući i zid koji je pripadao skladištu soli na kopnu uz solanu) potječu iz druge polovice 14. st. (v. Hilje 1996: 497–500), dok se antička solana mogla nalaziti nešto dalje od ove i na većoj dubini.

⁴ Od srca se zahvaljujem dragom prijatelju Vladi Skračiću na dopuštenju da objavim taj ulomak, kao i na svoj ostaloj pomoći. Prema njegovim riječima tu je njegov otac bio našao i jedan zlatnik iz prvog stoljeća (čini se da je na novcu bio prikazan Neronov lik) i dao ga jednom učenom čovjeku, liječniku u Murteru, nakon čega je navodno taj zlatnik završio u nekom muzeju u Beogradu. Također, navodi da je još jedan primjerak rimskog novca bio nađen na otočiću Kurba (u brijegu dok su kupili ovce), ali je on danas izgubljen. Prema identifikaciji prof. S. Čače i taj je novac bio Neronov. U blizini tog nalaza, na dnu jedne jame, nađeni su antički keramički nalazi (uključujući i jednu amforu iz 1. stoljeća), što bi sve moglo pripadati istom lokalitetu, a o čemu će svoj sud dati tek neka buduća istraživanja.

SLIKA 1A. Ulomak tegule s pečatom Claudi Pansiana s otoka Lavse (snimila A. Kurilić)

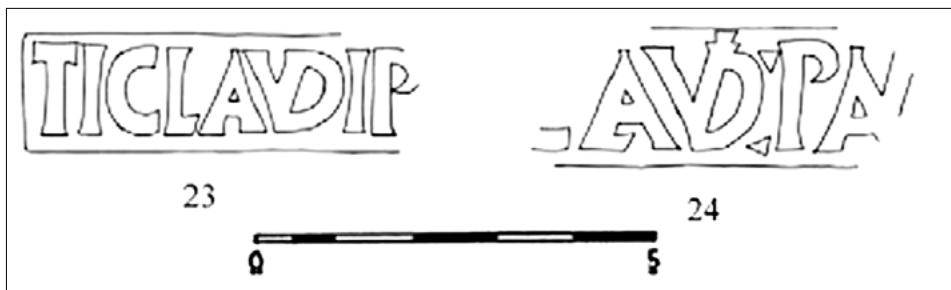
FIGURE 1A Fragment of a tile with the stamp *Claudi Pansiana* from Lavsa Island (photo by A. Kurilić)

SLIKA 1B. Ulomak tegule s pečatom Claudi Pansiana s otoka Lavse (otisak napravila A. Kurilić)

FIGURE 1B Fragment of a tile with the stamp *Claudi Pansiana* from Lavsa Island (tracing made by A. Kurilić)

Slovu P sačuvan je samo gornji dio te bi ono teoretski moglo biti i R, ako čak ne i B, ali analogni primjeri pečata dokazuju da je to nesumnjivo bilo slovo P. Između slova D i slova P nalaze se dva mala reljefna trokuta – jedan u gornjem registru, a drugi u donjem – koji su imali ulogu interpunkcijskog znaka (usp. Pedišić i Podrug 2008: 111, 132, br. 24; v. ovdje sl. 2, br. 24).

SLIKA 2. Pečati *Ti. Claudi Pansiana* s Bribirske glavice (preuzeto od Pedišić i Podrug 2008: 132, br. 23–24)

FIGURE 2 Stamps *Ti. Claudi Pansiana* from Bribirska glavica (after Pedišić & Podrug 2008: 132, nos. 23–24)

Prema poznatim analogijama (v. primjere s Bribirske glavice – sl. 2) ovih par slova valja razriješiti u sljedeći pečat:

[Ti(beri) Clau]d(i) P[ansi(ana)]

ili

[Ner(onis) Clau]d(i) P[ansi(ana)].

Pečat pripada carskoj radionici iz sjeverne Italije čiji su proizvodi izuzetno brojni na cijeloj istočnoj obali Jadrana kroz 1. st. po Kristu, kada se i može pratiti njezina proizvodnja. Radionica je izvorno bila u posjedu rimskog senatora, nesretnog konzula Gaja Vibija Panse (*C. Vibius Pansa*) koji je poginuo 43. g. pr. Krista u bitci kod Modene (*Mutina*), u vrijeme borbe za Cezarovo nasljedstvo između pristalica Marka Antonija i Oktavijana. Uskoro će njegova radionica završiti u rukama Cezarova nasljednika – mladog Oktavijana. Nije poznato kad se to točno i kako dogodilo, ali jamačno jest prije kraja 1. stoljeća prije Krista te radionica, kako je rečeno, ostaje u carskom posjedu kroz cijelo prvo stoljeće po Kristu. Pečat – svojevrsno jamstvo kvalitete, odnosno porijekla – mijenjao se sa svakim novim carem, ali svi su u njemu zadržali pridjev nastao od imena izvornog vlasnika Panse – *Pansiana*.⁵ Na ovom primjerku s Lavse mogao se nalaziti kako pečat cara Klaudija (vladao 41. – 54. g. po Kr.), tako i njegova nasljednika Nerona (vladao 54. – 68. g.) (usp. Pedišić i Podrug 2008: 111–112, br. 20–26), pa iako su krovni crjepovi mogli biti u upotrebi duži period, oni ipak svjedoče o *terminus ante quem non*, odnosno o tome prije kojeg vremena nije mogla započeti dotična građevinska aktivnost, a to bi ovdje bilo sredinom prvog stoljeća po Kristu.

Tegule s pečatom *Pansiana* već su i ranije nalažene na ovom području, pa su tako 2011. g. kod Turete na Kornatu pronađena dva ulomka s njezinim pečatom, a u njoj još jedan (*APSIA*) (Radić Rossi i Fabijanić 2013: 82). Pečat *APSIA* umjesto *PANSIA* prema Matijašiću vrlo je rijedak i pripadao bi caru Neronu (Matijašić 1983: 982, br. 12, Tav. III, 39).

Na području Gospe od Tarca, prilikom istraživanja 2012. g., nađen je ulomak tegule s pečatom [–]ESONIA (Zornija i Mengušić 2015: 50). To je još jedan dobro poznat pečat, koji pripada radionici *Faesoni* / *Faesoniana* i koji najčešće glasi A FAESONI A F, kakav je možda bio i ovaj s Tarca. Radionica je djelovala u sjevernoj Italiji od

⁵ O radionici i pečatu opširnije vidjeti kod Matijašić (1983: *passim*); od novijih radova koji su obuhvatili i noviju historiografiju o njima v. Kusik (2020: 160–161); usp. i Juras i Jurković Pešić: (2016: 32–39) te Pedišić i Podrug (2008: 88–94).

kraja 1. st. pr. Kr. do sredine 1. st. po Kr., a opskrbljivala je razna jadranska tržišta (v. Kusik 2020: 157–158, s referencama na relevantnu literaturu).

Ti nalazi svjedoče o građevnoj aktivnosti najkasnije tijekom sredine 1. stoljeća po Kristu koja je mogla biti povezana bilo s počecima gradnje spomenutih rezidencijalno-gospodarskih posjeda na Lavsi i Tarcu (ili blizu njega) bilo s njihovom obnovom; u svakom slučaju, to su jasna svjedočanstva intenzivnog života na tim područjima u rano rimsko doba.

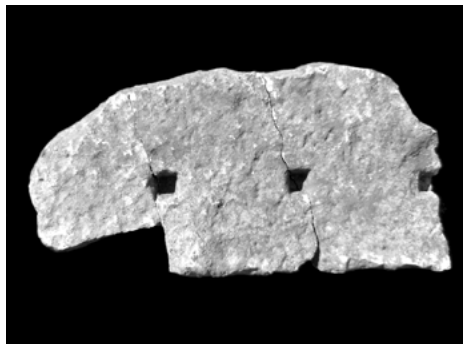
Istome periodu lako moguće pripadaju i ulomci dvaju natpisa na kamenu, od kojih je jedan već dugo poznat javnosti, dok je drugi otkriven nedavnim istraživanjima kod crkve Gospe od Tarca. Prvi (*ILIug* 929), uzidan kao prag vrata crkve, postavio je visoki gradski dužnosnik – ali ne znamo kojega grada – Sever (*Severus*) svojoj majci Sekundi (*Secunda*). Nedostaje mnogo teksta, a ono što je sačuvano obično se restituira ovako: *[Plo]tia L(ucii) f(iliae) Secundae | [...]ius Severus aed(ilis) II vir matri* (Suić 1952: br. 36; usp. Zornija i Mendušić 2015: 47), iako je majčino ime moglo glasiti i drugačije (npr. *Titia*, *Sentia* itd.; v. Kurilić 1999: kat. br. 1844). Suić smatra (1952: br. 35; usp. i *ILIug* 929) da spomenik vjerojatno ne potječe izvorno s Tarca, nego da je tamo bio dovežen prilikom gradnje starokršćanske bazilike.

Tijekom novijih istraživanja, 2006. godine, otkrivena su u urušanju zidova krajnje sjeverozapadne (sjeverne) prostorije starokršćanskog kompleksa tri ulomka jednog

SLIKA 3A. Epigrafski spomenik iz okolice Gospe od Tarca - prednja strana (snimila M. Zornija; uredila A. Kurilić)

FIGURE 3A Epigraphic monument found in the vicinity of Gospa od Tarca (Our Lady of Tarac) church - front side (photo by M. Zornija; edited: A. Kurilić)

SLIKA 3B. Epigrafski spomenik iz okolice Gospe od Tarca - stražnja strana (snimila M. Zornija; uredila A. Kurilić)

FIGURE 3B Epigraphic monument found in the vicinity of Gospa od Tarca (Our Lady of Tarac) church - back side (photo by M. Zornija; edited: A. Kurilić)

natpisa koji se spajaju.⁶ Na stražnjoj površini nalaze se tri četvrtaste udubine koje su najvjerojatnije služile za spojnice kojima se spomenik trebao pričvrstiti u nešto. Jednako kao i prethodni natpis i ovaj je bio iskorišten kao običan građevni materijal te je prelomljen da bi odgovarao zidarskim potrebama (Zornija i Mengušić 2015: 50, sl. 14 gore lijevo: v. ovdje, sl. 3a-b). Iako se ulomci spajaju, sačuvan je vrlo malen dio natpisa, koji nije lako pročitati pa samim time ni protumačiti.

Sačuvan je središnji dio desne strane natpisa i dio jednostavne profilacije udubljenoga natpisnog polja. Natpis je prvi put javnosti predstavljen u Zornija i Mengušić (2015: 50), koji na temelju paleografskih karakteristika – jer je natpis klesan lijepom kvadratnom kapitalom – smatraju da je možda mogao nastati tijekom 1. stoljeća po Kristu.

Budući da sam u tekstu zamijetila neke detalje koji bi nam možda mogli nešto više reći o njegovoj svrsi i osobama koje se na njemu spominju, vjerujem da to neće biti suvišno ovdje iznijeti.

Tekst je sačuvan u najmanje sedam redaka, a nepoznato je koliko ih još nedostaje u gornjem i donjem dijelu.

— |—]NI
[—]S(?)⁷
—]VM
—]DIVS
5 —]RATVS
—]STAL
—]+
[—]

Kombinacija slova STAL koju nalazimo u šestome retku ne javlja se često na latinskim epigrafskim spomenicima i uvjerljivo je najčešća u riječi *Augustalis*, dok se

⁶ Ulomci se danas nalaze u Muzeju Grada Šibenika. Zahvaljujem kolegici Meri Zorniji na tom podatku, kao i na ustupljenim fotografijama te na svojoj nesebičnoj pomoći koju mi je pružila u vezi tog spomenika.

⁷ Zornija i Mengušić (2015: 50) smatraju da bi se tu moglo raditi o slovu O, što je doista lako moguće, iako mi se čini zbog razmaka u odnosu na gornji i donji redak da se ovdje vjerojatnije radi o donjem dijelu slova S nego o desnoj polovici slova O.

ostale (npr. *Vestalis*, *Castalius*, *Castalinus* i slično) javljaju izuzetno rijetko,⁸ pa stoga predlažem sljedeću restituciju teksta:

—|—]NI| [—?] |— *sacr?*]um | [?. *Clau?*]dus⁵ [?. *l(ibertus)*(?) *Hono?*]ratus | [(se-
vir?) *Augu*]stal(is) | [—]

Prijevod: —]NI [—?] posvećeno(?). [—] Klaudije(?) Honorat (?), (?) oslobođe-
nik(?), sevir augustal(?) [—]

Augustali su u pravilu svećenici carskoga kulta koji su obično bili oslobođenici boljega imovnog stanja te su na taj način postizali i određeni društveni ugled koji kao bivši robovi inače nikako ne bi mogli uživati (opširnije o Augustalima v. od novijih radova Van Haepere 2016; Van Haepere 2017; Bekavac i Miletić 2019; kod kojih v. za stariju relevantnu literaturu).

Valja istaknuti da za vjerodostojnu restituciju imena nema dovoljno pokazatelja u pogledu toga kako su ona točno mogla glasiti, tako da su ovi prijedlozi izneseni prije svega na temelju brojnosti imena u rimskoj provinciji Dalmaciji.

Kako se čini prema gornjem dijelu natpisa, vrlo je vjerojatno da je pripadao zavjetnim spomenicima, na što bi ukazivala pretpostavljena riječ *sacrum* (“posvećeno”) iz trećega sačuvanog retka. Naime, u ovom trenutku ne vidim drugačijeg tumačenja sačuvanih slova V i M. Ako je ovaj prijedlog restitucije ispravan, tada u gornjim retcima treba očekivati ime(na) božanst(a)va kojemu je spomenik bio posvećen – moguće Apolonu ([*Apolli*]ni), Junoni ([*Iuno*]ni), ali i nekim drugima. Dapače, čini se vjerojatnim da se taj pretpostavljeni zavjet odnosio na više od jednog božanstva s obzirom na prostor, odnosno, retke na raspolaganju. Strukture zavjetnih tekstova u pravilu su vrlo uniformne, tako da se obično izraz *sacrum* nalazi na početku natpisa, nakon imena božanst(a)va, a prije imena zavjetodav(a)ca (opširnije v. Zović i Kurilić 2015).

Četvrti i peti redak bi prema tome sadržavali imena zavjetodavca, koji je nesumnjivo bio muškarac i po svoj prilici oslobođenik, ako je restitucija *Augustalis* točna. U četvrtom retku bismo očekivali njegov preimen i gentilno ime, a u petom filijaciju (točnije, libertinaciju, ako je doista bio oslobođenik) i kognomen. Gentilna imena koja završavaju na -dus vrlo su brojna (v. Mócsy i dr. 1983: 353–354), no od takvih je u Dalmaciji *Claudius* jedno od najčešćih (usp. Alföldy 1969: 37–38), dok se ostala javljaju znatno

⁸ Prema heidelberškoj epigrafskoj online bazi podataka (*Epigraphic Database Heidelberg*: <https://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/home> (pristup 2. svibnja 2021.)), oblik *Augustalis* ili *Augustales* javlja se na oko 570 spomenika diljem Carstva, dok se prvi sljedeći najčešći oblik – *Vestalis* – javlja na tek 12. Treća su po brojnosti imena koja počinju na Castal-, a njih ima tek četiri, dok su ostali oblici uglavnom zastupljeni s po jednom ili dvije potvrde.

rjeđe (v. npr. *Fadius* sa svega četiri potvrde [Alföldy 1969: 84] jednako kao i *Murcidius*, koje je, međutim, potvrđeno samo u Saloni [Alföldy 1969: 101], a preostala su potvrđena na svega jednom ili dva spomenika). Slično je i s kognomenima koji završavaju na -ratus; oni su također vrlo brojni (v. Mócsy i dr. 1983: 392–393), a među takvim imenima u našoj provinciji ni jedno nije osobito često te se obično javljaju na po nekoliko spomenika, pri čemu je najčešće ime (*H*)onoratus s deset potvrda (Alföldy 1969: 218), za kojim slijede *Gratus* sa sedam (Alföldy 1969: 213), *Speratus* s pet (Alföldy 1969: 300), a ostalih pet-šest imena zastupljena su na po četiri ili manje spomenika (npr. *Aratus*, *Exoratus*, *Exuperatus*, *Moderatus*, *Nicostratus*, *Quadratus*; v. Alföldy 1969: ss.vv.).

Na kraju natpisa mogla je stajati uobičajena završna zavjetna formula *V S L M* (*votum solvit libens merito*, tj. “učinio / učinila rado i po zasluži”; v. Zović i Kurilić 2015: 410–412), ali s obzirom na četvrtaste udubine sa stražnje strane lako je moguće da je spomenik obilježavao i neku građevnu aktivnost – možda vezanu uz nekakvo svetište? – gdje je onda bio i uzidan. Tome bi možda u prilog govorilo i to da su prilikom istraživanja kod Gospe od Tarca nađeni i dijelovi ranoantičke arhitektonske dekoracije (Zornija i Mengušić 2015: 50, sl. 14).

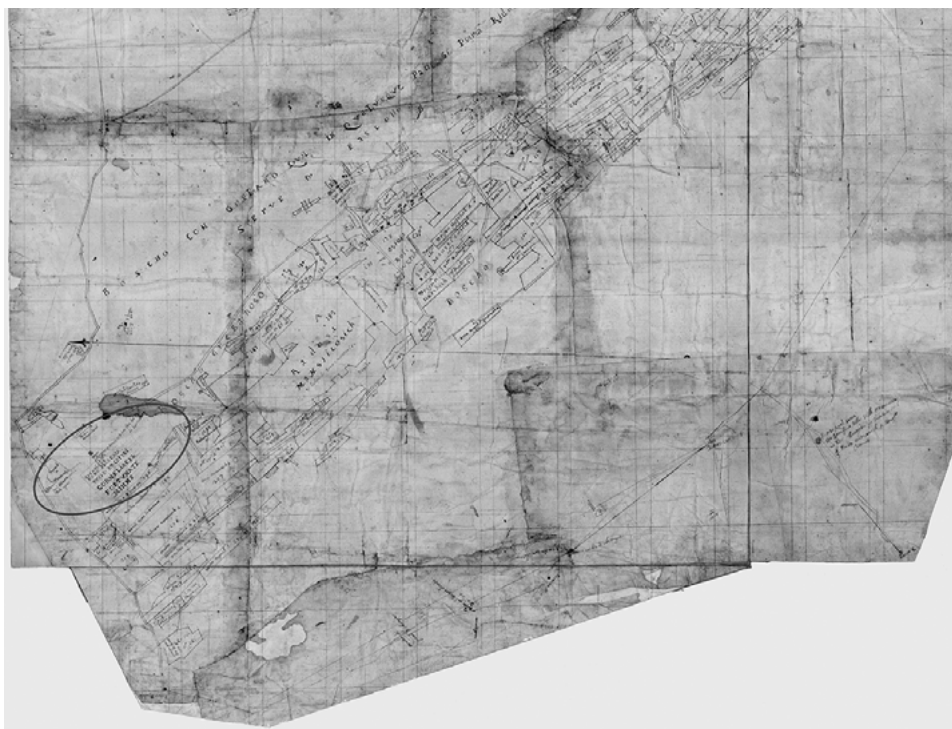
Zbog velike oštećenosti ovog spomenika nije moguće sa sigurnošću utvrditi točno vrijeme njegova nastanka. Spomen augustala vremenski smješta spomenik u rimsko carsko doba, tj. u širi vremenski raspon od 1. do 3. stoljeća po Kristu. Kvalitetno klesana slova gotovo savršene kvadratne kapitale ukazivala bi na ranije carsko doba, možda doista 1. stoljeće po Kristu kako su pretpostavili prvi objavljiivači (Zornija i Mengušić 2015: 50), no valja imati na umu činjenicu da su paleografska obilježja najmanje pouzdani kriteriji za određivanje nastanka nekog spomenika (usp. Bruun i Edmondson 2015: 16–17), pa je moguće da je spomenik nastao i kasnije, možda u 2. stoljeću.

Koliko god da je još uvijek ostalo nepoznanica vezanih uz ovaj spomenik, čini se da se doista radilo o jednom posvetnom, ili posvetno-građevnom natpisu iz razdoblja ranoga rimskog carstva, koji je postavio augustal čije ime, kao i imena božanst(a)va, ostaju nepoznanica.

3. NADGROBNI SPOMENIK IZ IVOŠEVACA

Na katastarskoj karti Rudela s početka 18. st. koja se čuva u Državnom arhivu u Zadru (HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani, br. 370, list 1, iz 1709. g.)⁹ nalazi se prijepis teksta jednoga rimskog nadgrobnog spomenika (sl. 4 – položaj je označen

⁹ Zahvaljujem kolegicama i kolegama iz Državnog arhiva u Zadru na svojoj njihovoj ljubaznosti i pomoći.

SLIKA 4. Ivoševci, nadgrobnni natpis Repentina i Fortunate zabilježen na mletačkoj katastarskoj karti (Državni arhiv u Zadru: HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani, br. 370, list 1; uredila A. Kurilić)

FIGURE 4 Ivoševci - tombstone of Repentinus and Fortunata noted at the Venetian land-registry map (State Archives Zadar: HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani, br. 370, list 1; edited: A. Kurilić)

crnom elipsom). Iznad njega stoji objašnjenje “Segno con figura e lettere et X (croce) fatta da cap(itan)o di iuoseuizze” (“Oznaka s likom i slovima i znakom križa koji je napravio kapetan Ivoševaca”) iznad kojega je još nacrtan i znak u obliku tri koncentrična četverokuta, najvjerojatnije označavajući sam prostorni smještaj spomenika. Ovaj dio katastarske karte odnosi se na mjesto Rudele (zapadno i južno od Ivoševaca), na katastarske čestice na samom sjeverozapadnom rubu mjesta Ivoševci, blizu bunara Draševac (*Draseuaz*), odmah uz tadašnju katastarsku granicu s Rudelama.

Spomenik nije registriran ni u jednoj publikaciji ili zbirci tako da je do danas ostao neobjavljen.¹⁰ Budući da nije uvršten niti u jedan rukopis iz kojega se kasnije crpi građa za *CIL* 3, sigurno je odavno propao.

¹⁰ Natpis je, međutim, uvršten u doktorski rad A. Kurilić (Kurilić 1999: kat. br. 2842), koji je i dalje u rukopisu.

Sudeći po lakonskom opisu spomenika “segno con figura et lettere” (“oznaka s likom i slovima”) može se zaključiti da je natpis pripadao portretnoj steli. To su obično bogatiji i ljepše izrađeni spomenici, koji u pravilu pripadaju imućnijim osobama (Kurilić 1993: 62–63; o stelama u rimskoj Dalmaciji v. Cambi 2002: 149–155).

Tekst, kako nam ga bilježi kartograf, glasi (sl. 5):

ILIVS

EPENTINVS

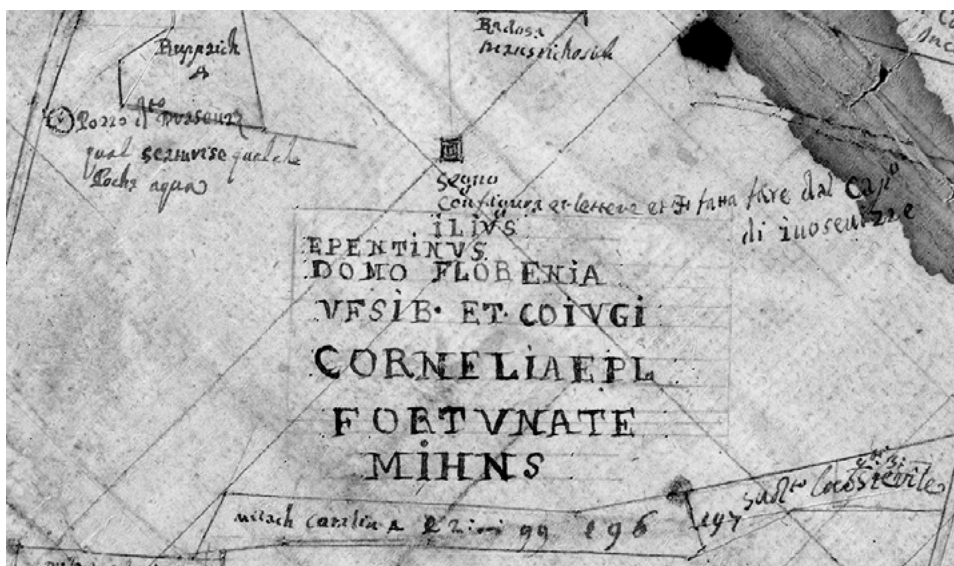
DOMO FLORENIA

VFSIB · ET · COIVGI

CORNELIAEPL

FORTVNATE

MIHNS

SLIKA 5. Nadgrobni natpis Repentina i Fortunata - detalj s mletačke katastarske karte (Državni arhiv u Zadru: HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani, br. 370, list 1; uredila A. Kurilić)
FIGURE 5 Tombstone of Repentinus and Fortunata - detail from the Venetian land-registry map (State Archives Zadar: HR-DAZD-6, Mletački katastar. Mape Grimani, br. 370, list 1; edited: A. Kurilić)

Razvidno je da nedostaje dio teksta na početku, ali, po svoj prilici, samo jedan manji dio s početka prvoga retka. Na kraju se nalazi inače dobro poznata formula kojom se nasljednicima ne dopušta korištenje tog spomenika (H M H N S – *hoc monumentum heredem non sequetur*; Matijašić 2002: 82) što je ili prepisivač ili klesar pogrešno zapisao kao MIHNS, pa se pred nama nalazi gotovo cjelovit rimskodobni natpis koji je bio sastavljen u sedam redaka:¹¹

[—]ILIVS

[–]EPENTINVS

DOMO FLOREN[.]IA

V F SIB · ET · COIVGI

5 CORNELIAE P L

FORTVNATE

[.] M {I} H N S

Restitucija natpisa: *[P.? Corn.?]elius(?) [. f. Sca(ptia tribu)?] \ [R]epentinus \ domo Floren[t]ia \ v(ivus) f(ecit) sib(i) et co(n)iugi ⁵ Corneliae P. l(ibertae) \ Fortunat(a)e. \ [H(oc)] m(onumentum) {I} h(eredem) n(on) s(equetur).* (Kurilić 1999: kat. br. 2842)

Prijevod: Publije Kornelije (?) [? sin, upisan u glasački okrug *Scaptia*?] Repentin iz grada Florentije za života je učinio sebi i supruzi Korneliji Fortunati, Publijevoj oslobođenici. Ovaj spomenik ne pripada nasljednicima.

Navođenje mjesta porijekla (*domus*) na natpisima najčešće je rezervirano za vojnike, osobito one koji se nalaze daleko od domovine (Kurilić 1999: 146–148, 171, 249–250), a kako se u Rudelama nalazila nekropola vojnog logora Burnum (Maršić 2007: 225), čini se vrlo vjerojatnim da je pokojnik bio vojnik (ili veteran) te da je stoga i svoje ime naveo onako kako su to činili i drugi vojnici, a to je potpunim troimenim obrascem koji sadrži prenamen, nomen, filijaciju, tribus, kognomen i domus (Kurilić 1999: 146–148). Iako je od njegova imenovanja sačuvan samo kognomen, ostali dijelovi mogu se rekonstruirati – pod vrlo vjerojatnom pretpostavkom da je Fortunata bila ne samo njegova supruga, nego i oslobođenica, pa bi se on prema tome zvao Publije Kornelije Repentin, zato što oslobođenici preuzimaju gentilno ime svo-

¹¹ Unutar vitičastih zagrada stavljeno je slovo za koje pretpostavljam da ga je klesar pogreškom uklesao.

jih bivših gospodara, a njihov prenamen unose u libertinaciju (a kod *Fortunate* je to *P. l.*) (za imenovanje oslobođenika v. Matijašić 2002: 71–75). Osim toga, poznato je da su građani talijanskog grada Florentije bili upisani u glasački okrug (*tribus*) *Scaptia* (Kubitschek 1882: 67), pa se to smije pretpostaviti i za ovoga našega. Jedino što ostaje nepoznato jest ime njegova oca.

Reptin je ovaj nadgrobni spomenik postavio još za života sebi i svojoj ženi. Ona je bila oslobođenica, i to najvjerojatnije upravo njegova (usp. Matijević 2015: 142–144). Njezin kognomen *Fortunata* (‘sretna’) u rimskom je svijetu vrlo čest i osobito je karakterističan za robove i oslobođenike. U Dalmaciji se uglavnom javlja tijekom ranog principata (od cara Augusta do 2. polovice 2. st. po Kr.) (Alföldy 1969: 206). Ime njezina muža, naprotiv, u Dalmaciji je vrlo rijetko i ovo je tek njegova druga potvrda; prva je također s područja Liburnije, iz antičke *Scardona* (*AE* 1994, 1365), s malenoga ranocarskog žrtvenika koji je Jupiteru postavila Valerija Repentina. Ime je dosta često u Italiji i keltskim područjima (naročito južnoj Galiji), i to uglavnom kod slobodnih građana (Mócsy i dr. 1983: 242). Pretraga mrežnih epigrafskih baza pokazala je da je ime dosta često u italskoj regiji Etruriji,¹² regiji kojoj pripada i rodno mjesto komemoratora. Njihovo gentilno ime *Cornelius* svugdje je vrlo često, i to prema Alföldyju (1969: 78) prije svega kod Italika i njihovih oslobođenika tijekom ranog principata.

Budući da nedostaje većina elemenata koji bi pomogli određivanju vremena nastanka spomenika, preostaje samo imenski obrazac. Takvi cjeloviti i potpuni imenski obrasci karakteristični su za ranije carsko razdoblje, i to osobito za drugu polovicu 1. st. ili kroz prvu polovicu 2. stoljeća, što je u skladu i s ranijim zapažanjima o distribuciji njihovih imena u provinciji Dalmaciji.

Lako je moguće da je Reptin ovdje imao svoju grobnu parcelu na kojoj je već za života osigurao grobno mjesto za sebe i svoju ženu.

12 V. *EDR* (*Epigraphic Database Roma*; rezultati istraživanja: http://www.edr-edr.it/edr_programmi/res_complex_comune.php?do=book&id_nr=&fo_antik=&fo_modern=&Bibliografia%5B%5D=&Testo=repentin&boolTesto=AND&Testo2=&bool=AND&ordinamento=fo_antik&javasi=javascritsi&se_foto=tutte&lang=it (pristup 2. svibnja 2021.)).

4. ZAKLJUČAK

U ovom su radu obrađeni neki novi epigrafski nalazi iz rimske provincije Dalmacije: jedan maleni ulomak tegule s pečatom *Ti. Claudii Pansiana* (ili *Neronis Claudii Pansiana*) s Lavse te jedna portretna stela s područja vojnog logora u Burnumu. Osim toga, iznesena su neka zapažanja u vezi sa sadržajem s nedavno pronađenoga fragmentiranog epigrafskog spomenika iz okolice Gospe od Tarca na Kornatu.

BIBLIOGRAFIJA

- AE: Anneé épigraphique*. Paris: Presses univeritaires.
- ALFÖLDY, Géza. 1969. *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*. Heidelberg.
- BRUUN, Christer i Johnatan EDMONDSON. 2015. "The Epigrapher at Work". *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*. Oxford: Oxford University Press: 3–20.
- CIL 3: Corpus Inscriptionum Latinarum*. Vol. 3. Berlin: Accademia litterarum regia Borussica, 1873.–1902.
- ILlug*: Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* (Situla, 5, Ljubljana, 1963); *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla, 19, Ljubljana, 1978); *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (Situla, 25, Ljubljana, 1986).
- BEKAVAC, Silvia i Željko MILETIĆ. 2019. *Geneza, struktura i uloga oslobođeničkih tijela sevira i augustala / Genesis, Structure and Role of Freedmen Bodies of Seviri and Augustales*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- CAMBI, Nenad. 2002. *Antika*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- HILJE, Emil. 1996. "Spomenici srednjovjekovne arhitekture na Kornatima". *Kornati – Prirodna podloga, zaštita, društveno i gospodarsko valoriziranje*. Zagreb: Hrvatsko ekološko društvo / Ministarstvo kulture RH / NP Kornati: 497–500.
- JURAS, Ivana i Filipa JURKOVIĆ PEŠIĆ. 2016. "Tegule s pečatom iz antičke zbirke Arheološkoga muzeja Zadar / Stamped tegulae from the Roman antiquity collection of the Archaeological museum Zadar". *Diadora* 30: 31–76.
- KUBITSCHKE, Wilhelm. 1882. *De romanarum tribuum origine ac propagatione*. Abhandlungen des Archäologisch-epigraphischen Seminars der Universität Wien,

- Heft III. Wien.
- KURILIĆ, Anamarija. 1993. "Nova monumentalna portretna stela iz Liburnije". *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 32(19): 61–78.
- KURILIĆ, Anamarija. 1999. *Pučanstvo Liburnije od 1. do 3. stoljeća po Kristu: antroponimija, društveni slojevi, etničke promjene, gospodarske uloge*. Doktorska disertacija (rukopis). Zadar: Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu.
- KUSIK, Vladimir. 2020. "Pečati na tegulama iz fundusa Arheološkog muzeja Zadar – Odjel Muzej ninskih starina / Stamps on the tegulae from Museum of Nin Antiquities Department of Archaeological Museum Zadar". *Diadora* 33/34: 151–207.
- MARŠIĆ, Dražen. 2007. "Nadgrobni spomenici Burnuma (pregled)". *Zbornik radova sa simpozija "Rijeka Krka i Nacionalni park Krka: prirodna i kulturna baština, zaštita i održivi razvitak"*. Šibenik: 203–228.
- MATIJAŠIĆ, Robert. 1983. "Cronografia dei bolli laterizi della figulina pansiana nelle regioni adriatiche". *Mélanges de l'école française de Rome* 95, 2: 961–995. URL: https://www.persee.fr/doc/mefr_0223-5102_1983_num_95_2_1397 (pristup 2. svibnja 2021.)
- MATIJAŠIĆ, Robert. 2002. *Uvod u latinsku epigrafiju*. Pula: Filozofski fakultet.
- MATIJEVIĆ, Ivan. 2015. "Rimski vojnici i njihovi oslobođenici na natpisima iz Salone iz doba principata / Roman soldiers and their freedmen in the Principate-era inscriptions from Salona". *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 108: 131–156.
- MÓCSY, Andreas, Reinhardus FELDMANN, Elisabetha MARTON i Maria SZILÁGY. 1983. *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpinæ cum indice inverso*. Budapest.
- PEDIŠIĆ, Ivo i Emil PODRUG. 2008. "Antički opekarski pečati iz fundusa Muzeja Grada Šibenika / Roman Brick Workshop Stamps from the Collection of the Šibenik City Museum". *Opuscula archaeologica* 31: 81–141.
- RADIĆ ROSSI, Irena i Tomislav FABIJANIĆ. 2013. "Arheološka baština Kornata". *Toponimija kornatskog otočja*. Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru: 67–98.
- RADIĆ ROSSI, Irena i Tomislav FABIJANIĆ. 2017. *Kurnatski vremeplov. Arheološka istraživanja Turete i Tarca*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.
- SKRAČIĆ, Vladimir i Ante JURIĆ. 2013. "Korpus suvremenih toponima". *Toponimija kornatskog otočja*. Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru: 191–260.
- SUIĆ, Mate. 1952. "Novi natpisi iz sjeverne Dalmacije". *Vjesnik za arheologiju i*

historiju dalmatinsku 53: 233–248.

VAN HAEPEREN, Françoise. 2016. “Origine et fonctions des augustales (12 av. n.è.-37). Nouvelles hypothèses”. *L’Antiquité Classique* 85: 127–155.

VAN HAEPEREN, Françoise. 2017. “L’Augustalità, un’innovazione del principato di Augusto”. *Augusto. La costruzione del Principato (Roma, 4-5 dicembre 2014)*. Roma: Accademia nazionale dei Lincei (Atti dei Convegni Lincei, 309): 223–238.

ZORNIJA, Meri i Marko MENĐUŠIĆ. 2015. “Ranokršćanski sakralni kompleks u Uvali Tarac na Kornatu (istraživanja 2006.–2011.)”. *Istraživanja na otocima*. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 30 (2012), Zagreb, 2015. Zagreb: Hrvatsko arheološki društvo i Lošinjski muzej: 39–56.

ZOVIĆ, Valentina i Anamarija KURILIĆ. 2015. “Strukture zavjetnih natpisa rimske Liburnije”. *Arheološki vestnik* 66, Ljubljana: 399–453.

SEVERAL EPIGRAPHIC NOTES FROM DALMATIA

ANAMARIJA KURILIĆ

SUMMARY

The paper deals with two epigraphic monuments: a small fragment of a Roman roof tile (tegula) with a stamp. The other is a Roman tombstone recorded on a land-registry map from the 18th century (State Archives in Zadar, Maps Grimani). The fragment of a tegula is an accidental find from the islet of Lavsa in the Kornati archipelago. The tombstone was recorded in the northwestern part of the then Ivoševci and most probably belonged to one of the necropolises of the Roman military camp in Burnum. Also, some observations were made about a badly damaged Roman inscription used as a building stone at the site of Our Lady of Tarac, which is believed to have been a votive (or votive-building) monument of an Augustalis.

KEYWORDS:

Burnum, Kornati archipelago, instrumentum domesticum, Latin epigraphy, Lavsa, Maps Grimani, stele with portraits, Roman anthroponymy, Roman Dalmatia, stamped tegula, Ti. Claudii Pansiana

